

Kiállítási enteriőr

Benedek Katalin

Erdélyi művészek – erdélyi művészet

(Jegyzetek a Magyar Nemzeti Galéria *Sors és jelkép* című kiállításának apropóján)

Volt egy hosszú pillanat 1992-ben Nagyváradon. Egy hétig zúgtak a harangok. Szinte a kegyelem állapotában ünnepelhettünk. Az 1990-es év torokszorító történelmi jelentőségű fordulatát követően Erdély magyarul örülhetett, imádkozhatott, élvezhette és tisztelhetette saját kultúráját. A likvidálásokkal és mindennemű megnyomorítással megsemmisítésre ítélt régió vészterhes évtizedei után Váradra borult a történelem igazsága. Ezt az áhítatot a Vatra szokásos uszításai sem tudták megtörni. Egy kegyelmi időszakra még az országhatár is megnyílt.

A „Varadinum '92” kulturális hét gondolatát már a diktatúra végnapjaiban körvonalaztuk. A „Vár” című kiállítás egyik szakmai szervezője- és a megnyitó szereplőjeként alkalmam volt megtapasztalni, hogy két kiemelkedő személyiségnek, két keresztény vallás vezetőjének hite és akarata mint egyesíti az ünneplő közösségeket. A város polgárait, az erdélyi tájakról és az átélt embertelenségből

kényszerűen az anyaországba, illetve külföldre elvándorolt embereket. És jóérzésű, elfogulatlan románokat. Bizonyítékául annak, hogy a megbékélés szép álma nem reménytelen. Ők ketten: Tempfli József római katolikus és Tőkés László református püspökök. Nem tudom eléggé hangsúlyozni az egyház kimagasló szerepét. Kulturális, művészeti vonatkozásban is fölkészült, naprakész társ volt. Az egyháziak tevékenységét az eseményhez méltó gondolatiság mellett, nagyfokú gyakorlatiasság is jellemezte. Mindez természetesen a hittel, hagyománnyal, hiteles történelem-szemlélettel megerősítve. A mába vetítve is úgy látom, hogy az egyházi köröknek ez a fajta tudása, magatartása a köztudatban nem nyerte el őt megillető helyét.

Egész Erdély védőszentje Szent László, egyben Várad alapítója. Tisztelete e város évszázados hírnevének, műveltségének és fejlődésének ősforrása. Jelentőségét a török ostromlók is felismerték, ezért is pusztították el a király aranyozott mellszobrát. A Szent és a Vár megtisztelt ünnepe érdemes alkalom és lehetőség volt visszatekinteni a rég- és közelmúltra. Hátérbb lépve határozottabb rajzolatot kapunk.

A kortárs kiállítás jellemzője a műfaji és felfogásbeli többszólamúság. Ez talán természetes is. A kollekció a realista hagyományoktól a legújabb törekvésekig vezetett bennünket. A historikus tradíciók tárgyyszerű értelmezésétől az elvontabb, jelzesszerű formák irányába haladt. Két helyszínen, a Művészeti Galériában és a hajdani püspöki palotában található Körös-vidéki Múzeum termeiben kaptak helyet a művek. A nagy fellélegzés több módon inspirálta a résztvevő alkotókat. Egyrészt a város alapításának, László király szentté avatásának és a török uralom alóli felszabadulásnak évfordulójára születtek a témát megjelenítő, azt közvetítő munkák. Másrészt egyfajta inspirációra volt szükség ahhoz is, hogy műtermekben őrzött (bujtatott) darabokat mutassanak meg alkotóik. Művészeti megnyilvánulásokat a szerepjátszás ördögien megfagyott ünnepélyességének időszakából. Színek, gesztusok belső feszítettsége érzékelteti a mondanivalót. Idéz és sejtet történelmi párhuzamokat. Vérbeli művészek tették magukévá az ügyet.

Többen már magyar vagy külföldi állampolgárként csatlakoztak, de a megfogyatkozott csapat nagy része Erdélyből jelentkezett. Románok is szép számmal. A teljesség és a rangsorolás igénye nélkül, stílus és szemléleti vonásaik rövid megjelölésével említek művészneveket: A háromszéki *Plugor Sándor* tusrajza archaikus atmoszférát teremt. Szuggesztív és különleges grafikai érzékenységről tanúskodik. Festészetében azok egyike, akik a helyi kötődéseken túl közvetlenül kapcsolódnak az európai expresszionista áramlathoz. *Mérei András* Csíkszeredából, ő a kolozsvári iskola neveltje. Mezzotinto lapja misztikus és ünnepélyes, míg a brassói *Csutak Levente* grafikája jelképhordozó erejénél fogva hagy nyomot. A Sepsiszentgyörgyből jelentkező *Hervai Katalin* emlékei a jelenből a rézkarc dürieri művességével, filozófiai igénytelenséggel nyúlnak marcangoló lelkiismereti kérdésekhez. Az 1970-es, 80-as évek erdélyi művészetének ez a fajta zaklatottsága időben, egyfajta megjelenítésben megfelel a nyugat-európai látásmódnak. *Kazinczy Gábor* a temesvári avantgarde művészcsoporthoz tartozó figurája. Ezúttal mértéktartóan sejtelmesre hangolt trompe-l'oeil művel lépett a látogatók elé. A régió hasonló történelmére irányítja figyelmünket. *Máriássy József* szimbólum értékű kopjafáival a sorsvállalás kérdéseit állítja középpontba. *Jakobovits Miklós* (e kiállítás lelke, fő szervezője, a majdan újjászervező Barabás Miklós Céh elnöke) a szó legnemesebb értelmében vett nagyváradi festő. Szellemi nyitottságánál fogva kedveli a groteszk és színpadi játékosságot. Ebben a vértetben hősöknek a *Lovagi torna* című kép bajvivői. Metafizikus beállítottságú képein a festői felületek, rétegek játékaival különleges hatást ér el. Valami bizarr emlékréteget a város múltjából. (Egyszer elárulta nekem, hogy minden kísérletezés és téma mellett a Rembrandt festészetének valamely ismeretlenből spirituálisan fölsejlő arany szín-fénye izgatja elsősorban. Ennek forrását, titkát akarta meglesni az erdélyi magyarörmény származású alkotó.) *Kristófi János* vallásos művész. Elfojtott impresszionisztikus festészete hitelesen hangolódik Várad múltjának megidézésére. *Erdős Tibor* ecsetjével föl-villantja Janus Pannonius, a váradi könyvtár alapjait letevő humanista vonásait. *Györkös Mányi Albert* hagyományosabb ízű festészetének színskálája egyben formaelem is. Balladai kicsengésű széki

panasza bensőnkig hatol. A magyar-örmény gyökerrű *Jovián György* „megtalált” épületmaradványa hangulatában bizánci, balkáni szőrványképek képzetét kelti. Ugyanakkor az aranykor civilizációjának újjászületését is asszociálja. Őt a totális piktúra vágya hajtja, mely az emberiséget fenyegető katasztrófákat sejteti. Koszmosz tájakra kalauzol bennünket. Lenyűgöző, amint előkelő, mondhatni arisztokratikus levegőjű képein, a szellemben való gondolkodás erényével karöltve, sorsszerű és értelmezhető festői rendszert teremt. Áhítatos tisztelettel teszi. *Vinczeffi László* a Székelyföld

képviselőjében hajt főt a Kolozsvári testvérek műve és kora előtt. Olykor időtlenségbe burkolózó művészete rádöbbsen a tárgyak és más élettelen dolgok drámai erejének kísérteties jelenlétére. *Dudás Gyula* újexpresszionista színkezelése és *Deák Barna* expresszionista-konstruktivista stílusjegyei meggyőzőek. *Mattis T. Waldemar* merész elgondolású festményén egymáshoz festett különböző színű lapocskák adják a múltban keresendő vár alaprajzát. *Holló Barnabás* balladás halálmotívummal felmagasodó zászlója,

Deák M. Ria körmeneti zászlóként megjelenített Sanctus Rex textilkollázsja valamint *Zimán Vitályos Magda*, *Gazdáné Olosz Ella* munkái a Székelyföld mélyben gyökerező érzelm-élmény anyagának szövött lenyomatai. Elsőrangú hazai kiállítóművészeink és német, finn, holland társaik is csatlakoztak a régóta várt eseményhez. Összesen mintegy száz alkotót jegyez a nagyszabású nemzetközi kiállítás.

Úgy hiszem, hogy a példaként felvillantott néhány alkotó és műveik érzékletesen jelzik az erdélyi művészet alapvető árnyaltságát és fogékonyságát. A történelmi eseményekre adott válaszok minden művészeti ágban naprakészek és adekvátak. A nemzeti hagyományok meghatározottsága még a metanyelven közvetített üzeneteket esetében is érvényes. (Ezért is volt és van felvértezve Erdély az eljellegtelenítő globalizáció ellen.) Mint arról már szó volt, a „Vár” kiállítási anyaga részben 1990 előtt született. Talán beszélhetünk egy előretekintő visszapillantásról. A mámoros nyitás szélesre tárta a műtermek ajtaját. Kolozsvártól Marosvásárhelyig, Brassóig, Nagyváradtól Sepsiszentgyörgyig... Erdély-szerzte.

A szembetűnő egyéni kifejezési sajátosság mögül átszüremlik a hatalmas veszteség is. A diktatúra bűne; a Benedek Elek és méltó társai által az ottani mesebelien székelyre faragott lét- és tudatállapot, a hagyományőrzés tiszteletén alapuló rend brutális kiirtása. Bomlasztotta az egykor családokra és nemzetségekre épült székely-magyar közösségeket. Mára már hozzáférhető és magas színvonalon képviselt Erdély szellemi kultúrája. Úgy huszonöt évvel ezelőtt elsősorban a „kopjafás” erdélyi művészet tudott utat találni magának. Különbőféle csatornákon szerveződtek ugyan hazai kiállítások, könyvbemutatók, események az ott folyamatosan életben tartott magasrendű kultúra köré. Ám az átlagember – nem elszigetelt jelenségként – még mindig Romániát emlegetett. Okozta ezt az elhazudott történelem, elhallgatás, elszigeteltség. Mostanra, lényegében a köztudatban is helyére került Erdély.

Már ott is szabadabb lett a nyilvánosság, de itt azért biztonságosabb. Otthon itthon. A szemenedett hontalanság érzése szinte kitapinthatóan felengedett.

Ezért is fontos a Magyar Nemzeti Galéria *Sors és jelkép* című kiállítása. Egy nagy lendületű merítés-sel hetven év képző- és iparművészetével ismerkedhetünk. A hazai nagyközönség számára valószínűs reveláció volt 1996-ban a Magyar Nemzeti Galéria Nagybánya-évfordulós kiállítása. Tudatos

Vinczeffy László:
Atyha

Kiállítási
interiőr

ráeszmélés elsőrangú határon túli művészetünkre. Monográfiák, albumok, tárlatok, hitvallások, emlékezések láttak napvilágot. (Sajnos, a műtárgyhamisítás is szorosan követte az eseményeket, rájuk hangolódott. A műtárgypiac ebből az irányból felduzzadt és felhígult. Több alkotói oeuvre „gyarapodott” hiteltelen darabokkal.)

Hosszú évek óta érlelődött a helyzet, nőtt az igény egy szélesre húzott erdélyi művészeti panoráma megörökítésére. A kiállítás 2015-ben megvalósult. Vélhetően és nem mellesleg a Trianon-évfordulón. A befogadó ezzel az érzülettel is közeledhet a kiállítás egészéhez. A kurátor, Szűcs György szándéka és szempontjai szerint történt válogatás hetven év erdélyi magyar művészetének jellegzetes vonásaira, művészeire, korszakaira összpontosít. E régió mindennemű kultúrája hallatlanul termékeny és sokrétű. Közelebbről: sok száz, színvonalas alkotómunkát végző, illetve értékes életművet hátrahagyó festő, szobrász, grafikus, iparművész tehetsége és akarata emelte azt ilyen magas rangra.

Melyik az a hiteles szám, mértékegység, amely révén hetven év áttekinthető? Vegyük például az arra legérdemesebbek bemutatását. Szinte képtelenség, hiszen a kiállítás keretében még a székely festőiskola sem sorolható föl. A szakmai szempontok dominanciája mellett, a látványnak láttatnia kell valamiképpen a magánszférába markoló történelmet, a valóságot, az embert és a szépséget is. Mindezt mintegy 430 mű képviseli, leképezvén az erdélyi művészetet 1920-tól 1990-ig. Száraz számok. Ebbe a tartományba illesztjük az Erdélyhez fűződő érzelmi, gondolati és kulturális viszonyulásunkat. A korszak bemutatására többféle lehetőség kínálkozik. Az egyik a kiállítás kurátoráé. Legtisztább, ha őt idézem: „a kiállítás az első világháború utáni és a rendszerváltás közötti időszakot dolgozza fel. Ezt két nagyobb egységre bonthatjuk: a két világháború közötti és az 1945 utáni korszakra. Igaz, közbe élkelődik még egy 'fél' korszak, az 1940-44 közötti évek, a bécsi döntés folyamánként. (...) a kiállításunk megpróbálja letisztázni, hogy mit is értünk 'Erdély' vagy akár 'erdélyi

magyar művészet' alatt. A sztereotípiák lebontása nem azt jelenti, hogy csak avantgarde alkotókat vagy alig ismert művészeket mutatnánk be. Kós Károlytól Szervátiusz Jenőig sok közismert szimbolikus figura fontos szereplője a tárlatnak. Nem radikális lesz a válogatás, csak újszerű. Lexikonszerű névsorolvasásra nem érdemes számítani, a jelentős életművet felmutató művészek sokszor több alkotással is szerepelnek, akár a más-más korszakokat bemutató különböző 'fejezetekben'. Természetesen hangsúlyos a tájképfestészet, de nem a 'Honvéd áll a Hargitán' típusú klisé, hiszen az érzelmi Erdély-kép és valóság ütköztetése egy külön kiállítást igényelne."

A művészet-járás 9 önálló szekcióba vezet: „Ember a tájban”, „Kőben, fában”, „Akik előttem jártak”, „Avantgarde sugárzás”, „Klasszikus értékek nyomában”, „Művészet és társadalom”, „A realizmuson innen és túl”, „Hagyomány és grafikai újítás”, „Itt és mást!”.

Ez az elsőrangú művészet minden évtizedben fel tud mutatni olyan alkotókat, akik nemcsak az anyaországi legjobbak szintjén dolgoztak, de nemzetközi viszonylatban is figyelemre méltó jelet hagytak. Talentumukkal egy nagyobb áramkörbe kapcsolódtak, miközben Erdély legkiválóbbjai az alkotótevékenység saját kis közösségét is kiépítették. Az értékmegőrzés és a nemzeti hagyományok ott vannak az erdélyi ember genomjában. Ugyanakkor szó sincs görcsös hagyományápolásról, a mellverdeső hazafiság pedig idegen az őszinte erdélyi művésztől. A belső megtartó erő biztonsággal emeli kultúrájába az értékes nyugat-európai ismereteket, így az a hazai gondolkodó szellemiség egyenrangú társa lesz. Minden alkotói ágban.

Jelen írás – jellegénél fogva – nem egyes és konkrét jelenségekre fókuszál, nem próbálkozik az „első az egyenlők között”-féle rangsorolással, ikonográfiai típusok taglalásával. Bátran megkérdezhetjük: miért nem szerepel a tárlaton, miért maradt ki több igen kvalitásos művész és nagy múltú művészeti ág? Miért is, ha néhánynak a művészeti értéke és jelentősége fölülreprezentált? De ne kérdezzük meg, mert mindenképpen egységes és meggyőző panorámakép tárul elénk. Szakmai hitelességgel, figyelemmel és fegyellemmel készített válogatás. A Magyar Nemzeti Galéria gazdag anyaga, magyarországi és romániai köz- és magángyűjtemények lényeges műtárgyai képviselik ezt a művészetet. Mindehhez hozzárendelve találkozunk hetven év írott, nyomtatott szellemi megnyilatkozásaival. Megismerve e példányok tartalmát, gondolatiságát, az anyaországi olvasót szinte megszégyenítheti a fölismerés, hogy milyen rendkívüli a mindvégig kisebbségben, diktatúrában, bizonyos elzártságban élő kultúra ereje, mélysége, tájékozottsága. A szellemi környezet sugárzása.

Jellemzően az 1960-as évek közepétől a magyarországi értelmiség és az érzelmileg elkötelezett emberek színe-java, lehetőségeihez mérten és még azon fölül is mindent megtett azért, hogy odaforradulással, cselekedeteivel segítse az ottani kultúra továbbélését. A művészetnél

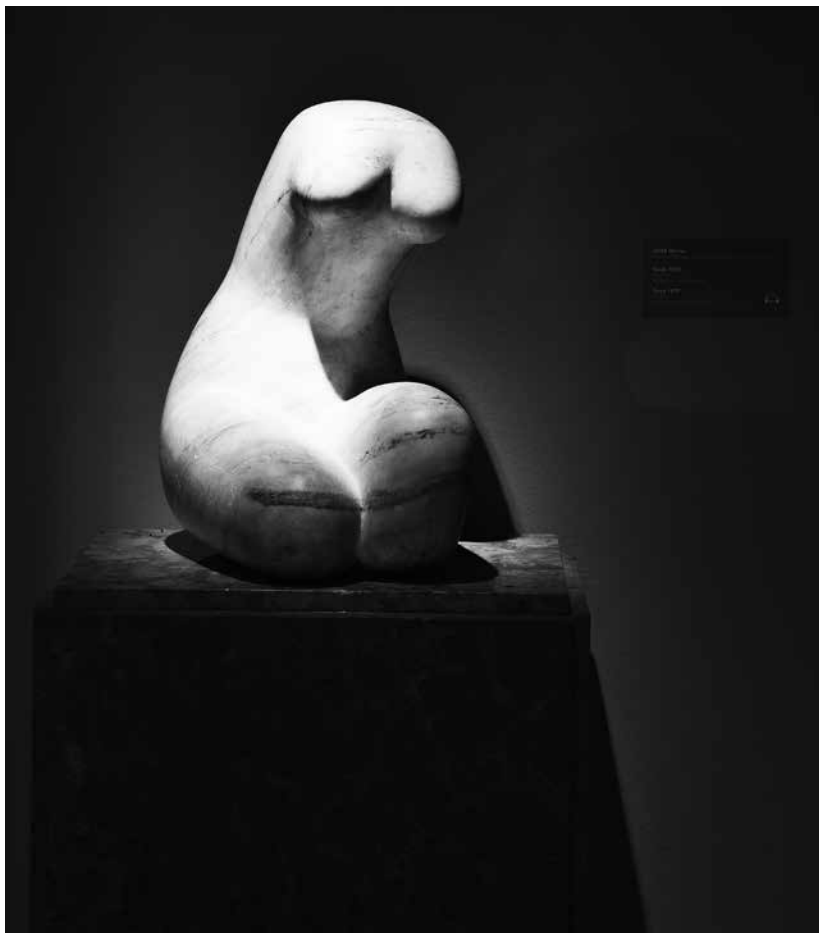

Szabó Vera:
Nagy István festő
festő
portréja

maradva, akár menekítéssel is. Szinte a csodával határos élményekről számolhatnak be, akik ezt átélték. Nagyjából 1980-85-ig egyfajta hazai közösség lelki és fizikai védőbástyaként működött. Lenyűgözve szembesültünk az Erdély-szerte születő műalkotások valóság tartalmával, esztétikumával. Például a túlélni-élni akarás ösztöne által is diktált és kikíváncszoló írásművészettel. Említhetem az élő népi motívumkincset (pl. az árapatakit) és annak materiáját a szövött munkákba beemelő iparművészetet. Ezt tette biztos egyéni ízléssel és hitelesen *Csulak Magda*. Munkái messze fölötté állnak a köztudatban népi iparművészetként kezelt kategóriának.

Kitérhetek kiváló szellemek látszólag lényegtelennek tűnő, hétköznapi beszélgetéseire, egy-egy félmondat súlyára. Kiragadott példaként *Balogh Edgár*, *Szervátiusz Jenő*, *Ferenczy Júlia*, *Gy. Szabó Béla*, *Jakobovits Miklós*, *Sz. Bach Hédi* alkotói szuverenitásáról, emberi tartásáról úgyszintén beszélhetek. Személyiségük úgy létezett és működött, mintha egy humánus világ polgárai lennének.

Iskolateremtő nagyságok és jegyzett kiállítóművészek együtt árnyalják a bennünk kialakult Erdély-képet. És ennek a képnek szerves része az 1940-44 közötti idő. Számomra a selmecbányai származású, egyébként anyaországi *Pituk József* festőművész plakáttervén fogalmazta meg a legteljesebben, legszebben azt az érzést, amit e néhány rövid év jelentett.

Izsák Márton:
Torzó